

ضرورت تدوین و استفاده از طرح درس در فرآیند آموزشی

کوروش متولی^۱، زهرا یعقوبی^۲

^۱استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، دانشکده علوم پایه، گروه شیمی کاربردی، تهران، ایران
^۲استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، دانشکده مهندسی صنایع، تهران، ایران

چکیده

امروزه با توجه به همگانی شدن آموزش در جامعه رو به رشد ما و از سوئی دیگر بحث ارتقای کیفیت تدریس معلمان در کلاسهای درس، مسئله سنجش عملکرد کاری معلم و نهایتاً تعیین معلم نمونه یکی از اقتضات آموزشی است و بالطبع نیازمند توجه جدی می باشد. یکی از مواردی که باید در بررسی عملکرد معلمان شیمی مدارس کشور و ارتقای شغلی آنها و نهایتاً معرفی آنها به عنوان معلم نمونه مد نظر دقیق قرار گیرد بررسی این مسئله است که آیا معلمان دارای طرح درس هستند یا خیر و به طور کلی به چه میزان داشتن طرح درس را در امر تدریس شیمی، جدی می گیرند. طرح درس، شامل کلیه تدابیر، اندیشه ها و تصمیماتی است که هر معلم پیش از آغاز سال تحصیلی در مورد نحوه تدریس خود در نظر می گیرد. در این مقاله، روش ارزیابی عملکرد آموزشی معلمان با توجه به اهمیت عامل طرح درس، مورد بحث قرار می گیرد. به طور کلی باید گفت سه نوع طرح درس، یعنی طرح درس کلی، طرح درس جزئی و طرح درس هر جلسه کلاس مطرح است. تحقیقات بعمل آمده حاکی از کیفیت بالاتر آموزشی، رضایتمندی دانش آموزان و اثر بخشی بسیار بیشتر تدریس انجام شده توسط معلمان دارای هر سه نوع طرح درس در مقایسه با معلمان فاقد هر گونه طرح درس یا حتی معلمینی که دارای یک یا دو نوع طرح درس هستند، می باشد. نشان دادن اهمیت تدوین این سه نوع طرح درس در پیشبرد اهداف آموزشی و رسیدن به بازدهی مطلوب آموزشی، هدف اساسی نگارش این مقاله است.

کلمات کلیدی:

طرح درس، معلمان، دانش آموزان، کیفیت تدریس، ارتقای شغلی، آموزش شیمی

۱. مقدمه

طرح درس برای پاسخ‌گویی به دو نیاز بنیادین در سیستم آموزشی مدرسه، طراحی شده است :
۱. نیاز هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی: طرح درس مرآت، با ارائه‌ی جدول روندنمای اهداف و تعهدنامه‌های آموزشی، امکان تعیین اهداف و تدوین برنامه‌های سالانه را برای مدیران و مشاوران مدارس، فراهم می‌کند، از سوی دیگر، معلمان نیز می‌توانند با بررسی نتایج به دست آمده در ارزشیابی‌ها و آزمون‌های مختلف توسط دانش‌آموزان، میزان موفقیت تدریس دانش‌آموزان را در دست‌یابی به اهداف تعیین شده بسنجند و به محک ارزشیابی گذارند؛

۲. نیاز کنترلی و نظارتی: که می‌تواند از جانب مدیر و مشاور و برای آگاهی از روند تدریس کلاسی معلم صورت گیرد و پاسخی بر این پرسش همیشگی مدیر و مشاور باشد که: «در کلاس‌های مدرسه چه می‌گذرد؟» همچنین، طرح درس می‌تواند در قالب ابزاری مناسب به کمک معلم آید و با فراهم آوردن امکان خودکنترلی و نظارت بر عملکرد آموزشی دانش‌آموزان، به صورت مستمر در بهبود کار معلم، نقش بازی کند.

یکی از موضوعاتی که در سال‌های اخیر در مورد آن بسیار سخن گفته می‌شود و معلمان در پایه‌های مختلف ترغیب می‌شوند تا نحوه‌ی آموزش کلاسی خود را با توجه به آموزه‌های این مفهوم برنامه‌ریزی و اجرا کنند، مفهوم «خلق موقعیت‌های یادگیری» است. معلمان بارها از زبان افراد فعال در حیطه‌ی آموزش، شنیده‌اند که استفاده از این یا آن ابزار آموزشی به ایجاد موقعیت یادگیری برای دانش‌آموز، در مدرسه و خانه کمک می‌کند و کار را برای معلمان تا حد زیادی آسان می‌کند .

اما اغلب به این نکته کم توجهی می‌شود که، زمانی می‌توان تأثیر بهره‌گیری از ابزارهای آموزشی را در به وجود آوردن «فرصت‌های یادگیری» برای دانش‌آموزان مشاهده کرد که این ابزارها، با توجه به واقعیت‌ها و امکانات موجود در کلاس‌های درس، به کار گرفته شوند و به جای آن که از بیرون و توسط مولف یا طراح به معلمان دیکته شوند، تنها گزینه‌ی جدیدی را پیش روی معلم قرار دهند، تا معلمان خود با توجه به نیازهایشان و بر مبنای اهداف آموزشی که قرار است، در طول سال تحصیلی به آن دست پیدا کنند، از میان این ابزارهای مختلف دست به انتخاب بزنند .

معلمان عموماً باید پاسخگوی نارسایی‌های دو جنبه از فرایند آموزش در کلاس درس باشند :

۱. شیوه‌های تدریسی که در کلاس درس مورد استفاده قرار می‌گیرد و میزان اثربخشی و نتیجه‌دهی این شیوه‌ها در طول یک سال تحصیلی (رویکرد نظارتی، کنترلی نسبت به تدریس معلم)؛

۲. کیفیت یادگیری دانش‌آموزان (رویکرد هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی مستمر).

شاید بتوان ادعا کرد که کارنامه‌ی آموزشی معلمان بیش‌تر از دانش‌آموزان مدرسه، در یک سال تحصیلی مورد بررسی قرار می‌گیرد و عملکرد معلم به طور مداوم توسط افراد مختلف درگیر در آموزش مورد بررسی قرار می‌گیرد. در واقع معلم برای هر جلسه از تدریس کلاسی خود، باید پاسخی درخور برای این دو پرسش بنیادی در اختیار داشته باشد :

۳. در کلاس درس، چه چیزی تدریس می‌کند؟

۴. دانش‌آموزان کلاس درس وی با چه کیفیتی مواد تدریس شده را فرا می‌گیرند؟

طرح درس، با رمزگشایی از هدف‌های آموزشی مستتر در کتاب‌های درسی، به مانند یک قطب‌نما، به معلم امکان می‌دهد تا برای تدریس خود، برنامه‌ریزی دقیق‌تری داشته باشد، زمینه‌ی «خلق موقعیت‌های یادگیری» در کلاس درس را فراهم آورد، واکنش‌های احتمالی دانش‌آموزان را پیش‌بینی کند و با بررسی عملکرد دانش‌آموزان در ارزشیابی‌های انجام شده و مقایسه‌ی نتایج کسب شده با اهداف از قبل تعیین شده، تدریس کلاسی خود را پیش ببرد، اصلاح کند و بهبود بخشد [۱] .

۱.۱. طرح درس

طرح درس؛ سند ترسیم «اهداف قصد شده» برای هدایت فعالیت‌های آموزشی می‌باشد.

تعریف: طرح درس سندی است که اجزای مختلف فرآیند آموزشی فعال برای مشارکت دانش‌آموز به منظور دستیابی به اهداف آموزشی را ترسیم می‌کند. طرح درس ساختاری سازمان‌یافته برای تدریس و نقشه‌ای کلی برای هدایت فعالیت‌های آموزشی است و در آن مفاهیم، اهداف، فرصت‌های آموزشی و روش‌های ارزیابی یک درس مشخص، بیان می‌شود. در یک طرح درس مجموعه فعالیت‌هایی که معلم از پیش برای رسیدن به یک یا چند هدف آموزشی ویژه تدارک می‌بیند، پیش‌بینی و تنظیم شده است و معلم با کمک طرح درس می‌تواند فعالیت‌های ضروری آموزشی را به ترتیب و در مراحل و زمان‌های مشخص و به شیوه‌ای منطقی پیش ببرد.

راهنمای زیر مروری کلی بر مهمترین و کلیدی ترین نکات پدید آوردن طرح درس است. با دنبال کردن گام به گام راهنمایی‌های زیر می‌توان علاوه بر درست کردن طرح، شرح هر یک از اجزای طرح درس را نیز یاد گرفت.

۱. روشن است که اولین چیزی که باید در نظر بگیرید، موضوعی است که می‌خواهید درس بدهید. این موضوع باید بر اساس استانداردهای آموزشی تدوین شده باشد. در ضمن باید بدانید که برای چه پایه‌ای طرح درس می‌نویسید و این نکته را تا پایان کار در ذهن خود داشته باشید و تخمینی هم از زمان لازم برای تدریس انجام دهید تا در بودجه بندی زمان به شما کمک کند. وقتی موضوع را مشخص کردید، باید به این مساله فکر کنید که چطور می‌خواهید آن را درس بدهید. حالا وقت آن است که سری به کتاب معلم درستان بزنید و ببینید که چگونه می‌توان استانداردهای خاص آن درس را رعایت کرد. این کار بسیار ارزشمند و لازم است، چون شما را مطمئن می‌کند که همه آنچه آموزش و پرورش کشور از یک معلم انتظار دارد را به بچه‌ها آموخته‌اید.

۲. برای اینکه مطمئن شوید طرح درس شما درست همان چیزی را که می‌خواهید آموزش می‌دهد، باید اهداف روشن و مشخصی تدوین کنید. دقت داشته باشید که اهداف نباید فعالیت‌هایی باشند که در طرح به کار برده‌اید، بلکه باید نتایج آموزشی آن فعالیت‌ها باشند. مثلاً اگر می‌خواهید جمع کردن $۲+۳$ را به کلاس یاد بدهید، هدف شما چنین خواهد بود: " دانش‌آموزان می‌توانند نشان دهند که چطور ۲ را با ۳ جمع می‌کنند

اهداف باید به طور مستقیم قابل اندازه‌گیری باشند. (در این باره در بخش ارزشیابی بیشتر صحبت خواهیم کرد) . به عبارت دیگر مطمئن باشید که می‌توانید تعیین کنید به اهداف خود رسیده‌اید یا نه. واضح است که در یک درس می‌توانید بیش از یک هدف را دنبال کنید. برای معنی دارتر کردن اهدافتان، می‌توانید هم هدف‌های کلی و هم اهداف جزئی را در آن بگنجانید. اهداف کلی شامل هدف‌های نهایی طرح درس است مثلاً " آشنا شدن با نحوه جمع دو عدد ". اما اهداف جزئی بیشتر به همان مواردی که در بالا ذکر شد شباهت دارند.

۳. ممکن است برای تعیین مواد و موارد مورد نیاز درستان لازم باشد تا انتهای کار صبر کنید، اما جای نوشتن آنها در ابتدای طرح درس است. به این ترتیب اگر کس دیگری بخواهد از طرح درس شما استفاده کند، قبل از هر چیزی می‌تواند ببیند وسایل مورد نیاز را در اختیار دارد یا نه. مطمئن شوید تمام چیزهای لازم را نوشته‌اید تا در میانه کار و یا هنگام اجرای درس مشکلی برایتان پیش نیاید.

۴. ممکن است مایل باشید پیش درآمدی هم بنویسید. این پیش در آمد راهی است برای وارد شدن به طرح درس و جلب علاقه و توجه دانش‌آموزان نسبت به موضوعی که درس می‌دهید. یک مثال خوب در این مورد، تدریس کسرهاست. معلم می‌تواند درس را با این سوال شروع کند که اگر بخواهیم پیتزایی را بین ۵ دوست به اندازه‌های مساوی تقسیم کنیم چه راه حلی داریم و به آنها بگوییم که اگر کار با کسرها را یاد بگیرند، می‌توانند این کار را به سادگی انجام دهند [۲].

۵. حالا باید روند کار را گام به گام بنویسید، تا بتوان با انجام همه مراحل به اهداف تعیین شده رسید. این قسمت صرفاً گفتن اینکه معلم باید این کار را بکند و آن چیز را بگوید نیست، بلکه تمام فعالیت‌های مرتبطی که معلم باید انجام دهد، در این مرحله فهرست می‌شود. مثلاً برای درس $۲+۲$ می‌توانید روند کار را به صورت زیر بنویسید:

الف: معلم به هر بچه، ۲ مکعب می‌دهد.

- ب : معلم از بچه ها می خواهد که روی کاغذ بنویسند چند مکعب دارند.
- ج : بعد بچه ها باید یک علامت + زیر عدد دو بنویسند مانند این:
- د: معلم به هر دانش آموز ۳ مکعب دیگر هم می دهد.
- ه : از دانش آموزان خواسته می شود که تعداد مکعبهای تازه را هم زیر ۲ بنویسند، مانند این:
- و : حالا بچه ها باید یک خط زیر عدد ۳ بکشند، به این شکل:
- ز : از دانش آموزان بپرسید با چند تا مکعب شروع کرده بودند، چند تا به آن اضافه کردند و در آخر چند مکعب دارند.
۶. بعد از تمام شدن روند کار، ممکن است بخواهید زمانی برای تمرین فردی بچه ها در نظر بگیرید. مثلا ممکن است به بچه ها وقت بدهیم تا اعداد متفاوتی را با استفاده از مکعبهایی که دوستانشان به آنها می دهند جمع کنند.
۷. درست قبل از رسیدن به مرحله ارزشیابی می توانید از یک پایان برای درس استفاده کنید. یک ایده خوب برای این کار بازگشتن به پیش درآمد است مثلا از بچه ها بپرسید حالا که کسرها را بلد هستند، چطور پیتزایشان را تقسیم خواهند کرد.
۸. حالا باید بخش ارزشیابی کارتان را بنویسید. اکثر طرح درسها لزوما نیازی به امتحان ندارند، اما تقریبا تمام آنها به نوعی ارزشیابی یا برآورد از اینکه آیا اهداف مورد نظر برآورده شده اند یا نه احتیاج دارند. کلید نوشتن ارزشیابی خوب در این است که مطمئن باشید که ارزیابی شما، مشخصا رسیدن یا نرسیدن به اهداف را اندازه می گیرد. بنابراین باید بین اهداف و ارزشیابی وابستگی مستقیم وجود داشته باشد. فرض کنید که هدف، توانایی جمع کردن دو عدد تک رقمی با هم باشد، ارزشیابی را می توان به این صورت انجام داد که بچه ها تک تک به نزد معلم بروند و با گرفتن مکعب از او عمل جمع را روی کاغذ برای او نشان دهند.
۹. برای دانش آموزان کم توان و معلول و کودکان پیشرو هم باید تطابقهایی در نظر گرفته شود. مثلا تک تک اضافه کردن مکعبها برای دانش آموز کم توان و اضافه کردن ۹ به ۱۳ برای دانش آموزان تیز هوش. برای این کار بهترین راه این است که تفاوتهای فردی دانش آموزانتان را در نظر بگیرید.
۱۰. اضافه کردن " بخش ارتباطی " هم ایده خوبی است که نشان می دهد چگونه این طرح درس می تواند با سایر موضوعات تلفیق شود. مثلا به جای مکعبها می توان از دانش آموزان خواست اول ۲ سیب و بعد ۳ سیب دیگر را رنگ کنند تا هنر هم با این درس ترکیب شود. حتی شاید بهتر باشد که هر کدام از سیبها را با بافت متفاوتی رنگ آمیزی کنند. با وارد کردن موضوعات و کارهای فراوان، می توان واحدهای تماتیک پیچیده ای پدید آورد که موضوعات مرتبط را از دیدگاههای بسیار بررسی می کند. تکرار یک موضوع در قالبهای فراوان ما را از باقی ماندن آن در ذهن دانش آموزان مطمئن می کند. خوب تمام شد! اگر دستورالعمل بالا را انجام داده باشید، حالا یک طرح درس موفق نوشته اید که می تواند به درد خودتان و سایر معلم ها هم بخورد. برای این که در این کار مهارت پیدا کنید، بهترین راه خواندن طرح درسهای دیگران و معلمان با تجربه است. امتحان کنید!

۲.۱. نمونه پیش نویس یک طرح

گام اول: مشخصات

گام دوم: اهداف محتوایی و شناختی

به این سوالات پاسخ دهید:

- می خواهید دانش آموزانتان چه چیزی را بدانند یا قادر به انجام چه کاری باشند .
- انتظار دارید دانش آموزان چه دانش، مهارت، استراتژی یا رفتاری را بیاموزند .
- دانش آموزان چه محتوا یا مفهوم مهمی را یاد می گیرند؟
- در این باره به چه استانداردهایی باید مراجعه کرد؟
- برای این کار می توانید از این فرم استفاده کنید.

گام سوم: سؤالات راهنمای درس

چرا بچه ها باید به این موضوع علاقه نشان دهند یا آن را بدانند؟
چه سؤالات بحث برانگیزی در مورد این درس وجود دارد؟
چه سؤالاتی دانش‌آموزان را کمک می کند تا بر جنبه‌های مهم موضوع تمرکز کنند؟

گام چهارم: ارزشیابی

چطور می فهمید بچه ها به اهداف مورد نظر رسیده اند؟
از چه ابزارهایی برای ارزشیابی استفاده می کنید؟
دانش‌آموزان چگونه در ارزشیابی مشارکت خواهند کرد؟
چگونه خود را ارزیابی می کنند؟
تکنولوژی چه نقشی در ارزشیابی خواهد داشت؟

گام پنجم: ارتباطات

کدامیک از نیازها، علایق و دانسته‌های قبلی دانش‌آموزان می تواند مبنایی برای این درس باشد؟
ممکن است دانش‌آموزان با چه مشکلات مفهومی ای روبرو شوند؟
چگونه می توان این درس را به سایر موضوعات درسی مرتبط کرد؟

گام ششم: فعالیتهای یادگیری

بچه ها باید چه فعالیتهای یادگیری مشارکتی و با ارزشی را انجام دهند؟
چگونه می توانند دانش و مهارت بیندوزند، دانایی، توانایی و خلاقیت خود را نشان دهند و یادگیری را مدیریت کنند؟
به چه دلالی می توان گفت این درس چالش برانگیز، بین رشته ای یا ویژه است؟
استفاده از تکنولوژی چگونه به یادگیری دانش‌آموزان کمک می کند؟
برای این کار می توانید از این فرم استفاده کنید.

گام هفتم: استراتژیهای تدریس

از چه تمرین‌هایی برای درس استفاده خواهید کرد؟
محیط اطرافتان چه اثری بر یادگیری این فعالیتها دارد؟
نقش شما چیست؟
نقش دانش‌آموزان در یادگیری درس چیست؟

مدیریت

دانش‌آموزان باید کی، کجا و چگونه کار کنند: کلاس، آزمایشگاه، گروهی و یا ... ؟
نیازهای دانش‌آموزان را چگونه برآورده می کنید؟
این درس برای یادگیری فردی چه تغییراتی باید بکند؟
چگونه از منابع اضافی استفاده می کنید؟

مواد و منابع

به چه منابع و کمکهایی احتیاج دارید؟
آیا به حضور اشخاص دیگر هم در کلاس نیاز هست؟
گام هشتم: ارزیابی درس و معلم

در اینجا باید سؤالات چالشی ای مطرح کنید که برای ارزیابی بازده درس به کار بیایند [۳]

۱.۳. روش‌های استفاده از طرح درس

چگونه از طرح درس در مدارس خود استفاده کنیم؟

با تعیین اهداف قصد شده و ارزیابی اهداف کسب شده، کلاس‌های درس را بهتر مدیریت کنیم. طرح درس در واقع یک توافق‌نامه‌ی آموزشی بین معلم و مدرسه می‌باشد.

برنامه‌ریزی آموزشی توسط مدیر مدرسه به نتیجه‌ی مطلوب دست پیدا نخواهد کرد، مگر آن‌که با نظام ارزشیابی مؤثر و مداوم، همراه شود و در مقاطع مختلف زمانی مورد واری و بازبینی قرار گیرد. عموماً یکی از دغدغه‌های مدیران و گردانندگان آموزشی، رصد کلاس‌های درسی و کسب آگاهی از کیفیت تدریس معلم در کلاس است. طرح درس مرآت، زمینه‌ی بازخوردگیری مؤثر از تدریس معلم را، برای مدیر مدرسه فراهم می‌کند. مدیریت با مقایسه‌ی عملکرد معلم با اهداف تبیین شده در طرح درس‌ها، می‌تواند از وضعیت آموزشی کلاس‌ها، تصویر روشنی پیدا کند و در صورت لزوم، با توجه به اهداف آموزشی مدرسه برای اصلاح و بهبود وضعیت تدریس معلم، وی را برای رسیدن به تدریسی مؤثرتر، راهنمایی کند. از ابزارهای متنوع در تدوین طرح درس خود بهره بگیریم.

در نگارش اهداف کلی هر طرح درس، از الگوهای آموزشی مختلفی استفاده شده است:

۱. جملات و عبارات ساده و مختصر مانند:

- مفهوم خط را درک نموده، با انواع آن آشنا شود؛
- با ابزار مناسب خط، نیم‌خط و پاره‌خط رسم کند؛
- اندازه‌ی پاره‌خط‌ها را با هم مقایسه کند؛

• تعداد خط‌های راست، نیم‌خط‌ها و پاره‌خط‌های موجود در یک شکل را بشمارد.

۲. نقشه‌های مفهومی: نقشه مفهومی یک تصویر نقشه مانند است که روابط معنادار بین مفاهیم را نشان می‌دهد. نقشه مفهومی ارائه دانش درباره یک ایده اصلی خاص است که به صورت یک نمودار از جعبه‌هایی که با خطوط برجسب‌دار به هم متصل شده‌اند، تشکیل شده است. کلمات و اصطلاحاتی که مفاهیم را مشخص می‌کنند درون جعبه‌ها قرار داده می‌شوند و روابط بین مفاهیم متفاوت، توسط خطوط مشخص می‌شوند.

نقشه‌های مفهومی به عنوان یک ابزار یاددهی- یادگیری و برای تقویت مفاهیم آموخته شده در یک واحد درسی؛ به عنوان یک ابزار طراحی آموزشی برای مجهزکردن دانش‌آموزان به تصور و تجسمی از آن‌چه باید بیاموزند و چگونگی ارتباط بین آن‌ها و به عنوان ابزار ارزیابی برای نشان دادن صحت و درستی یادگیری به وسیله رسم نقشه از آنچه آموخته شده است، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳. کلیدواژه: واژه‌های اصلی و کانونی هر مبحث درسی که در عنوان درس نیز معمولاً ذکر می‌شوند. کلید واژه نام دارند. این واژه‌ها باید چنان گویا باشند که به خوبی با روح حاکم بر آن موضوع درسی خاص، هماهنگی داشته باشند. واژه‌های کلیدی با عنوان و مسأله مورد بحث در هر درس، تناسب دارند. مانند:

چک‌لیست کلیدواژه: چک‌لیست کلیدواژه، جدولی است که به منظور تسهیل تدریس معلم و کمک به مدیر و مشاور برای نظارت موثرتر بر جریان یاددهی- یادگیری، طراحی شده است. در سطر افقی این جدول، ابزارهای آموزشی که معلم در تدریس خود از آن‌ها استفاده می‌کند، فهرست شده است، این ابزارها، هم شامل اجزای مختلف «بسته مدیریت کلاسی» مرآت و همچنین آن دسته از ابزارهای کمک آموزشی می‌شود، که معلم به تشخیص خود در کلاس مورد استفاده قرار می‌دهد. چک‌لیست کلیدواژه به مسئولان آموزشی مدرسه به ویژه به معلم کمک می‌کند تا تصویر روشنی از جزئیات تدریس خود، به دست آورده و با آگاهی کامل از موضوعات درسی، برای تدریس هر مبحث آموزشی از ابزار آموزشی متناسب استفاده کند. در زیر نمونه‌ای از چک‌لیست کلیدواژه را ملاحظه می‌کنید:

با استفاده از نقشه‌ی مفهومی، نگاهی جامع از جایگاه مفاهیم و ارتباط آن‌ها با هم به دست می‌آوریم.

نقشه‌های مفهومی، ابزار مناسبی در جهت تسهیل فرآیند یاددهی - یادگیری محسوب می‌شوند. عموماً دروس مختلف هر کتاب درسی، از مجموعه‌ای مفهوم و تعریف تشکیل شده‌اند. هر معلمی با توجه به تجربه‌ای که در دوران تدریس خود کسب کرده است، تصویری از مسیر تدریس هر درس در ذهن دارد و بر مبنای آن تصویر، در کلاس به تدریس خود جهت می‌دهد. نقشه‌ی مفهومی، عینیت‌بخشی به تصویر ذهنی معلم از مسیر تدریس و تلاشی است تا بتواند بر مبنای مسیری روشن، از شیوه‌های متنوع تدریس در کلاس، در کنار هم‌دیگر، استفاده کند.

یک نقشه مفهومی، با استفاده از جلوه‌ی بصری که حین تدریس، در اختیار معلم قرار می‌دهد، در دستیابی وی به مسیری معنادار از تدریس، نقشی اساسی ایفا می‌کند. بنابراین زمانی یک نقشه‌ی مفهومی می‌تواند در تدریس معلم جایگاه درست خود را بیابد که در ارتباطی منطقی با اهداف آموزشی، در کلاس درس مورد استفاده قرار بگیرد. در طرح درس مرآت، نقشه‌ی مفهومی، چشم‌اندازی کلی از نحوه‌ی سازماندهی مفاهیم مختلف کتاب درسی، را در کنار یکدیگر، نمایش می‌دهد.

با تقسیم مفاهیم درسی به هفته‌های مختلف آموزشی، زمان تدریس خود در کلاس را مدیریت می‌کنیم. یک نقشه‌ی مفهومی کامل نخواهد بود، مگر زمانی که تعریف درستی از هفته‌های آموزشی و نحوه‌ی بودجه‌بندی عملیاتی بخش‌های مختلف کتاب درسی در اختیار داشته باشیم.

یکی از مشکلات رایج معلمان در مدیریت کلاس‌های درس، بحث زمان است. عموماً معلمان گلابه می‌کنند که برای انجام فعالیت‌های مورد نظرشان، وقت کافی در اختیار ندارند. این مشکل بیش از آنکه از نبود وقت کافی در کلاس ناشی شود، به نبود برنامه و چشم‌اندازی روشن از نحوه‌ی تدریس مفاهیم درسی در کلاس باز می‌گردد. در «بسته مدیریت کلاسی»، ملاک و معیار بودجه‌بندی زمان، یک هفته است. هفته‌ای که از آن تحت عنوان هفته‌ی آموزشی نام می‌بریم.

پیش از شروع تدریس، اهداف کتاب درسی را به روشنی تعریف کنیم. موفقیت در هر عملی، بدون در دست داشتن تعریف مناسبی از اهداف و انتظارات مورد نظر، تقریباً غیر ممکن است. فرآیند آموزش را نیز نمی‌توان از این موضوع مستثنی دانست. مدیر، به عنوان گرداننده‌ی آموزشی مدرسه، زمانی به برنامه‌ریزی مؤثر دست می‌یابد که اطلاع کافی در مورد مبدأ و مقصد مسیر در دست داشته باشد. معلم زمانی طرح درس موفق روزانه طراحی خواهد کرد که اهداف درسی را به خوبی بشناسد و دانش‌آموز هنگامی بیش‌تر پیشرفت می‌کند که بداند قرار است در کلاس درس چه چیزی را یاد بگیرد.

طرح درس مرآت، اهداف کتاب درسی را در اختیار معلم قرار می‌دهد. این مطلب بدین معناست که معلم قرار است با کمک این اهداف، به درک روشنی از آنچه دانش‌آموزان قرار است در کلاس درسش یاد بگیرند، دست یابد. به عنوان مثال، به اهدافی که در طرح درس ریاضی سال سوم راهنمایی تدوین شده است، توجه کنید. تمام این اهداف، به تغییری که قرار است بعد از اتمام فرایند تدریس در دانش‌آموز اتفاق افتد، اشاره می‌کند:

۴.۱. اهداف آموزشی کتاب درسی

در فرآیند آموزش این دروس، انتظار می‌رود هر دانش‌آموز به هدف‌های زیر برسد.

۱. مجموعه و محور اعداد طبیعی را بشناسد و عددهای طبیعی را تشخیص دهد؛

۲. عدد اول را بشناسد و روش‌های مختلف تشخیص اعداد اول را به کار برد؛

۳. روش غربال در پیدا کردن عددهای اول را در یک محدوده‌ی مشخص اعداد طبیعی، به کار برد؛

۴. عددهای طبیعی را به سه دسته تقسیم کند و تفاوت‌های عددهای مرکب، اول و عدد یک را دریابد.

برای پایان فرآیند تدریس خود برنامه‌ای مدون و مشخص داشته باشیم و آموزش کلاسی را به گونه‌ای مناسب به پایان برسانیم [۱ و ۲].

۲. نتیجه گیری

در هر طراحی آموزشی، استفاده از شروع خوب و پایان مناسب، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ اینکه بتوانیم تدریس خود را با فعال کردن دانسته‌های پیشین دانش‌آموز و در فضایی برانگیزاننده، شروع کنیم، در مسیری درست هدایتش کنیم و در نقطه‌ای مناسب آن را به پایان برسانیم. از جمله اهداف طرح درس، کمک به معلمان به منظور نشانه‌گذاری هر چه بهتر مسیر تدریس است. معلمی که با آگاهی کامل از اهداف از پیش قصد شده به کلاس درس، قدم می‌گذارد، بهتر می‌تواند، آغاز و پایان فعالیت آموزشی خود را در کلاس درس، مشخص کند. طرح درس مرآت با مشخص کردن بودجه‌بندی آزمون براساس کتاب درسی و نیز تعیین این بودجه‌بندی بر مبنای کلیدواژه‌ها به معلم کمک می‌کند تا نقاط کانونی در فرآیند تدریس را بهتر شناسایی کند و انرژی خود را دقیقاً بر روی موضوعات و مباحثی که دانش‌آموزان در مواجهه با آن‌ها دچار مشکل هستند، صرف نماید.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که در خاتمه طرح درس، برای آشنایی بیشتر معلمان با شیوه‌های متنوع طرح درس نویسی، نمونه‌ای از یک طرح درس روزانه ارائه شده است، تا معلمان گرامی در صورت تمایل، در نگارش طرح درس روزانه‌ی خود از آن بهره‌گیرند.

منابع

- ۱- طرح پژوهشی "راهکارهای ارتقاء کیفیت تدریس" متولی کورش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، ۱۳۷۸
- ۲- جزوه درسی "ضرورت‌های آموزش شیمی در چهارچوب نظام آموزشی جدید" متولی کورش، دانشکده تربیت دبیر فنی و حرفه ای، تهران، کد ۴۷۱، ۱۳۷۴
- ۳- www.edujavanrood.blogspot.com